

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНИХ КУРСАНТІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Статтю присвячено психолого-педагогічному аналізу проблем навчання й виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах. Визначено характерні риси особистості курсантів та їх вплив на навчально-виховний процес і професійну підготовку.

Ключові слова: курсанти, риси особистості, військові навчальні заклади, навчально-виховний процес, професійна підготовка.

Статья посвящена психолого-педагогическому анализу проблем обучения и воспитания курсантов в высших военных учебных учреждениях. Определены характерные черты личности курсантов и их влияние на учебно-воспитательный процесс и профессиональную подготовку.

Ключевые слова: курсанты, черты личности, военно-учебные учреждения, учебно-воспитательный процесс, профессиональная подготовка.

The article is devoted to psychological and pedagogical analysis of problems in military students' education in high military schools. The typical features of military students' personality and their influence on the educational process and professional training are determined.

Key words: military students, features of personality, high military school, educational process, professional training.

Постановка проблеми. За сучасних умов відсутності ідеологічних бар'єрів, деполітизації Збройних Сил України та правоохоронних підрозділів дуже важливо вивчити і зберегти історичну спадщину, кращі традиції підготовки військ до виконання службово-бойових завдань та визначити з ними сучасні напрями підготовки майбутніх офіцерів. В основу цієї підготовки у системі професійної військової освіти покладені основні ідеї, які відображені в Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції військової освіти в Україні. У цих документах провідне завдання військової освіти визначається не лише як забезпечення високого професійного рівня майбутніх офіцерів, але і як зростання їхнього інтелектуального потенціалу, формування здатності до критичного аналізу, спроможності своєчасно вносити корективи у професійну діяльність, уміння приймати

рішення в обстановці, яка швидко змінюється тощо. Науковцями доведено, що вищезазначені здатності є характерними рисами особистості людини.

З огляду на це, необхідно з'ясувати, які саме характерні риси особистості курсантів вищих військових навчальних закладів і як вони впливають на навчально-виховний процес і професійну підготовку.

Аналіз актуальних досліджень. Наукові аспекти навчання та виховання курсантів вищих навчальних військових закладів досить детально відображають у своїх працях такі педагоги та психологи: А.О. Афанасьєв, О.В. Барабанщиков, О.В. Бойко, В.І. Вдовюк, М.І. Нещадим, І.Г. Радванський. Проблемам формування особистісних якостей майбутніх військових фахівців присвячені наукові дослідження Т.К. Ісаєнко, М.І. Нещадима, А.О. Пожидаєва, П. Стефаненка, О.Д. Черкашина, В.В. Ягупова та ін. Як свідчить аналіз наукової літератури, сучасні науковці зробили вагомий внесок у дослідження різних аспектів формування особистості майбутніх офіцерів.

Мета статті – проаналізувати наукові та психолого-педагогічні джерела з проблем навчання й виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах, з'ясувати характерні риси особистості сучасних курсантів та їх вплив на навчально-виховний процес і професійну підготовку.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що значну частину молоді, яка навчається у військово-навчальних закладах, становлять курсанти. Це – молоді люди, котрі вступили до цих закладів відразу після закінчення середньої загальноосвітньої школи, середнього спеціального навчального закладу або суворовського училища. Нині серед вступників у військові училища все більшої значимості набувають військовослужбовці за контрактом. Ця категорія військовослужбовців виділяється серед курсантів досвідом служби, знанням військової справи, зрілим віком, а також усвідомленим вибором військової професії, розумінням завдань, що стоять перед офіцерами.

В умовах демократичного суспільства можливості вступу у військово-навчальні заклади для всіх груп молоді однакові.

На сучасному етапі курсанти мають досить високий рівень розвитку. Зріс і рівень освіченості, культури, соціально-політичної активності, змінився характер інтересів і потреб молодих людей. Знання, що здобувають нині у вищому навчальному закладі, усе об'ємніші, ґрунтовніші.

У повсякденному житті юнак постійно спілкується з технікою. Значну кількість наукової інформації молодь отримує через інтер-

нет і телебачення. Під безпосереднім впливом цього в психології курсанта формуються такі риси, як чіткість і раціоналізм мислення, прагнення мати справу з новою технікою, прихильність до науково-технічної творчості. Він швидше засвоює військову техніку й адаптується в нових умовах [5].

Однак, вплив різноманітних факторів соціального середовища на молодь непрямолінійний і неоднозначний. Науково-технічна революція, наприклад, об'єктивно збільшує частину розумової праці, піднімає її суспільну цінність. Разом з тим, у деяких молодих людей, зокрема й в окремих курсантів, це породжує недооцінку фізичної праці.

Навчання у військово-навчальних закладах – відповідальний період у житті молодої людини. Саме в цьому віці виявляється посилений інтерес до світоглядних питань, закріплюються життєві позиції, погляди й переконання набувають системності. Водночас, у деяких курсантів молодших курсів іноді простежується поверховість суджень [3].

У процесі послідовного вивчення предметів професійної підготовки, під впливом патріотичної виховної роботи, під час суспільно-колективної діяльності у курсантів формується науковий професійний світогляд. На старших курсах він удосконалюється.

Молоді офіцери чітко усвідомлюють завдання, що стоять перед внутрішніми військами, особисту відповідальність за підвищення бойової готовності підрозділів.

Курсантський вік (17 – 23 роки) – це вік, коли настає розумова, вольова, емоційна та фізична зрілість. При цьому особливості фізіологічного розвитку відбиваються на психічних процесах, формах вияву психічних станів особистості курсанта (рівень розвитку, рухливість психічних процесів, динаміка порушення, гальмування та ін.), що, у свою чергу, знаходить висвітлення в поведінці курсанта, його розумовій і фізичній діяльності. Дослідження вікової фізіології свідчать, що до 18 років нервова система, органи чуття досягають рівня розвитку дорослої людини, а головний мозок в основному формується до 18 – 20 років. Це забезпечує чіткість і швидкість взаємодії всіх органів тіла, інтенсивність взаємодії організму із зовнішнім середовищем. Можливість швидкого утворення складних умовних рефлексів та їхніх систем у корі головного мозку забезпечує високу життєдіяльність організму [4].

У курсантів досить чітко виявляється ряд таких характерних для людей молодого віку психологічних рис, як: уразливість, допитливість,

гостра сприйнятливість, романтичність, прагнення до спілкування, колективної діяльності, внутрішнє бажання утвердитися в колективі. Водночас характерною рисою особистості курсантів є дух товариського суперництва, змагання. Прагнення більше побачити, не відстати від товаришів, брати участь або бути свідком важливих подій, залучатися до них – бажання більшості курсантів. Вони зазвичай з ентузіазмом сприймають повідомлення про майбутні незвідані маршрути, виїзди в табори, та на далекі полігони, участь у походах, навчаннях, стажування й виробничу практику. І лише окремих курсантів лякає невідомість, віддаленість. У деяких курсантів прагнення не завжди правильно співвіднесені зі здатністю. Іноді, вони уявляють шляхи досягнення цілей, але не повністю усвідомлюють майбутні труднощі.

Майже всім курсантам імпонує довіра начальників під час виконання завдань, надання можливості виявити самостійність, ініціативу, розкрити свої організаторські здібності. Більшість з тих, кого навчають, виявляють відвертість і прямоту у стосунках зі старшими. І лише окремі курсанти не схильні відверто висловлювати свої судження й ділитися переживаннями зі старшими. У деяких курсантів відносно широка поінформованість іноді межує із загальними фразами, прагненням критикувати, займати «оригінальну» позицію. Досвідчені вихователі прагнуть переконливо довести неправильність цих суджень, допомагають тим, кого навчають, якомога швидше позбутися подібних рис.

Під час пілотажного дослідження нами також з'ясовано, що певні труднощі зустрічаються в процесі виховання курсантів, у яких виявляються такі риси характеру, як: завищена самооцінка, помисливість («до мене упереджено ставляться», «до мене чіпляються»), надмірна чутливість, уразливість і хворобливе самолюбство. Деякі молоді люди іноді поведуться суперечливо, недостатньо послідовно. З одного боку, вони можуть виявити витримку, принциповість, почуття відповідальності, а з іншого – їхня поведінка може бути недостатньо обміркованою, здійсненою під впливом ситуативних почуттів. При цьому в одній особі іноді вживаються романтичні прагнення і внутрішня невпевненість, оптимізм і замкненість або пригніченість, вияв індивідуальності і сліпе наслідування.

Все це зумовлює особливу складність психології юнака, необхідність вдумливого, тактовного підходу з боку командира, викладача до кожного курсанта.

Багато курсантів мають бажання проявити себе, здійснити подвиг. Але деякі з них, особливо першокурсники, не завжди чітко уяв-

ляють, що саме готує людину до подвигу. Завдання педагога – обґрунтувати зв'язок героїзму з умінням беззаперечно підпорядковуватися, навчити курсантів наполегливо опановувати знання, займатися самовихованням, формувати якості, необхідні офіцерові. Детальне роз'яснення значення та доцільності дисципліни й, особливо, виховання самодисципліни, дозволяє поступово перебороти негативне ставлення окремих курсантів до суворості армійського порядку, формує в них високу дисциплінованість як рису характеру [1].

Фізичний розвиток курсантів дозволяє більшості з них успішно опановувати військово-професійні знання, набувати навички й уміння. До 17 – 18 років організм досягає фізичної зрілості. До 18 років закінчується інтенсивний розвиток кістякової системи й кістякових м'язів, опорно-рухового апарату. Все це дозволяє молодим людям витримувати значні фізичні навантаження, координовано діяти, швидко виробляти складні рухові навички й уміння щодо оволодіння сучасною бойовою технікою, зброєю та ефективного її застосування [2].

Багато молодих людей, готуючись до вступу у військово-навчальні заклади, загартовують свій організм, систематично займаються спортом. Із приходом в навчальний заклад усвідомлення необхідності високої фізичної підготовки устаюється й породжує в курсантів прагнення до подальшого фізичного вдосконалення. Окремі випадки негативного ставлення до фізичної підготовки, спроби протиставити їй знання, інтелект порівняно швидко переборюються шляхом виховної роботи під час навчального процесу. Водночас, важливо враховувати, що для молодого організму фізичні навантаження необхідно чітко дозувати, збільшувати їх поступово.

У період навчання триває процес фізичного вдосконалення та загартування. Досліджування групи курсантів довело, що в середньому за рік навчання збільшення становить: росту – на 0,8 – 1 см, ваги – на 1,5 – 2 кг, окружності грудей – на 1 – 1,2 см, динамометрії – на 2,5 – 3 кг [3].

Контингент курсантів військових навчальних закладів, маючи, в цілому, загальні показники, неоднорідний за віком, життєвим досвідом, характером колишньої діяльності. Неоднакові й психологічні особливості різних категорій курсантів, а саме: тих, хто прийшов в навчальний заклад після школи, і тих, хто служив до цього в армії або закінчив суворівське училище [4].

Цілеспрямована робота щодо відбору кандидатів у військові навчальні заклади сприяє збільшенню числа курсантів з військово-

службовців строкової служби. Майже всі вони відмінники бойової і спеціальної підготовки. Ці люди усвідомлено обирали професію. Вони вирізняються знаннями умов військової служби, характеру офіцерської діяльності, суворого режиму, здатності до подолання труднощів похідно-польового життя. Для абсолютної більшості з них характерні свідоме ставлення до навчання й служби, висока дисциплінованість, суспільна активність, готовність прийти на допомогу товаришеві. Ці та інші позитивні типові риси швидко одержують визнання в колективах, сприяють зміцненню авторитету таких курсантів. З ними, насамперед, радяться товариші, які не служили раніше в армії, зацікавлено слухають їхні розповіді про військову службу. Досвід багатьох військових закладів свідчить, що з таких курсантів, зазвичай, виходять гарні молодші командири курсантських підрозділів, зразкові офіцери після випуску [3; 7].

Разом з тим, не можна переоцінювати досвід військової служби курсантів цієї категорії: він відносно невеликий, найчастіше обмежений масштабом однієї частини. Спочатку їм необхідно постійно допомагати, ретельно інструктувати, застерігати від буквального копіювання практики стройових частин, тому що керівництво курсантами, їхнє навчання й виховання має свою специфіку. Варто враховувати, що в деяких курсантів з військовослужбовців строкової служби на початку навчання досить невисокі результати із загальнотеоретичних дисциплін. Однак, бажання оволодіти знаннями, працьовитість, завзятість і наполегливість у поєднанні з індивідуальною роботою викладачів дозволяють їм успішно переборювати труднощі.

У випускників суворовських училищ – більш висока теоретична й фізична підготовка, знання основ військової справи, вимог статутного військового порядку. Процес звикання до ритму життя у військовому училищі в більшості з них не пов'язаний із психологічною напруженістю, тому що деякі знання вони вже отримали під час попереднього навчання. Загальнотеоретичні та військові дисципліни, що вивчаються на перших курсах, суворовці засвоюють, зазвичай, порівняно просто. З огляду на це, у деяких з них може виникнути почуття переваги й зайвої самовпевненості, що іноді стає причиною відокремлення суворовців. Зрозуміло, що відповідна робота з курсантами не дає можливості цим психологічним якостям перерости у риси характеру майбутнього офіцера [3; 8].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ми визначили найсуттєвіші соціально-психологічні та фізіологічні особливості слухачів і курсантів військових навчальних закладів. У кожній

конкретній групі і в окремої особистості ці особливості можуть виявлятися своєрідно. Визначені характерологічні риси майбутнього офіцера вимагають їх урахування в процесі професійної підготовки в сучасному ВВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барабаншиков А.В.* Военная педагогика и психология / А.В. Барабаншиков, В.П. Давыдов, Э.П. Утлик, Н.Ф. Федоренко; под. ред. А.В. Барабаншикова – М.: Воениздат, 1986. – 239 с.
2. *Вдовюк В.И.* Военно-педагогические качества офицера и пути их формирования / В.И. Вдовюк. – М.: ВПА, 1971. – 271 с.
3. Вопросы обучения и воспитания в военно-учебных заведениях. М., Воениздат, 1976. Под редакцией И.Н. Шкадова
4. *Гальперин П.Я.* Актуальные проблемы возрастной психологии / П.Я. Гальперин. – М.: МГУ, 1978. – 118 с.
5. *Исаенко Т.* Військово-національні традиції як чинник формування моральної культури військовослужбовців // Зб. наук. пр. Полтавського дер. ун-ту імені Короленка. – Вип. 5/6 (26 – 27). – Полтава: БВ, 2002. – С. 79 – 85.
6. *Нещадим М.І.* Військова освіта України: історія теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступення докт. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М.І. Нещадим, – К., 2004, – 56 с.
7. *Пожидаев А.О.* Формування організаторських здібностей курсантів у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу системи МВС України: дис. канд. пед. наук / А.О. Пожидаев. – Х., 2010. – 287 с.
8. *Черкашин О.Д.* Формування професійної спрямованості курсантів у процесі фахової підготовки / О.Д. Черкашин // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. праць. – Вип.28. – Харків: Харківський національний педагогічний університет, 2008. – С. 132 – 136.